

УДК 341.485

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.14>

ВІДМЕЖУВАННЯ ГЕНОЦИДУ ВІД СУМІЖНИХ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Данієлян Д.А.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
з міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0009-0001-8952-3291

Данієлян Д.А. Відмежування геноциду від суміжних міжнародних злочинів.

Відмежування геноциду від суміжних міжнародних злочинів, таких як злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії, становить складне завдання міжнародного кримінального права, що вимагає чіткого розуміння юридичних критеріїв, зокрема специфічного наміру (*dolus specialis*), який є визначальною ознакою геноциду.

У статті здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів, які регулюють кваліфікацію геноциду, з акцентом на норми Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, статті 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, а також прецедентну практику Нюрнберзького, Токійського, Югославського (МТКЮ) та Руандійського трибуналів.

Дослідження розкриває ключові відмінності геноциду від інших міжнародних злочинів за такими критеріями: об'єкт (спрямованість на національну, етнічну, расову чи релігійну групу), контекст скоєння (можливість вчинення у мирний час або під час збройного конфлікту), склад діяння (вичерпний перелік дій, визначених Конвенцією) та вимоги до наміру. Зокрема, злочини проти людяності характеризуються широкомасштабним або систематичним нападом на цивільне населення, воєнні злочини потребують наявності зв'язку зі збройним конфліктом, а злочин агресії передбачає дії, спрямовані на порушення суверенітету іншої держави особами, які мають політичний чи військовий вплив.

Окремо аналізується концепція етнічних чисток, які не є окремим злочином у міжнародному праві, але часто асоціюються зі злочинами проти людяності чи воєнними злочинами.

У статті також розглядаються практичні виклики кваліфікації, пов'язані з неоднозначністю доказової бази та схожістю проявів злочинів у збройних конфліктах.

Підкреслюється необхідність гармонізації міжнародних стандартів для забезпечення точної кваліфікації злочинів, що сприятиме уникненню помилок у правозастосуванні, ефективному притягненню винних до відповідальності та захисту прав жертв геноциду.

Висновки роботи наголошують на критичній важливості чіткого розмежування геноциду від суміжних злочинів для зміцнення міжнародного правопорядку, запобігання безкарності та забезпечення справедливого правосуддя в умовах сучасних глобальних викликів.

Ключові слова: геноцид, міжнародне кримінальне право, специфічний намір, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії, Римський статут, Конвенція про геноцид, міжнародні трибунали, кваліфікація злочинів, міжнародна юстиція, доказування, правосуддя.

Danielian D.A. Distinguishing genocide from related international crimes.

The differentiation of genocide from related international crimes, such as crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression, represents a complex task in international criminal law that requires a precise understanding of the legal criteria, particularly the specific intent (*dolus specialis*), which serves as the defining element of genocide.

The article provides a comprehensive analysis of international legal mechanisms governing the qualification of genocide, with a focus on the provisions of the 1948 UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Article 6 of the 1998 Rome Statute of the International

Criminal Court, as well as the jurisprudence of the Nuremberg, Tokyo, Yugoslav (ICTY) and Rwandan (ICTR) tribunals.

The study reveals key distinctions between genocide and other international crimes according to the following criteria: object (targeting a national, ethnic, racial, or religious group), context of commission (the possibility of occurring in peacetime or during armed conflict), composition of the act (an exhaustive list of actions defined by the Convention), and intent requirements.

The concept of ethnic cleansing is analyzed separately, as it does not constitute a distinct crime under international law but is often associated with crimes against humanity or war crimes.

The article also examines practical challenges of qualification related to the ambiguity of the evidentiary base and the similarity of manifestations of crimes during armed conflicts.

It emphasizes the need to harmonize international standards to ensure accurate qualification of crimes, which will help avoid errors in law enforcement, ensure the effective prosecution of perpetrators, and protect the rights of genocide victims.

The conclusions highlight the critical importance of clearly distinguishing genocide from related crimes in order to strengthen the international legal order, prevent impunity, and ensure fair justice in the context of contemporary global challenges.

Key words: genocide, international criminal law, specific intent, crimes against humanity, war crimes, crime of aggression, Rome Statute, Genocide Convention, international tribunals, crime qualification, international justice, evidence, justice.

Постановка проблеми. Поняття геноциду, закріплене в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, є одним із ключових у міжнародному кримінальному праві. Водночас, у правозастосовній практиці та теоретичних дослідженнях виникають труднощі з чітким відмежуванням геноциду від суміжних міжнародних злочинів, таких як злочини проти людяності, воєнні злочини та етнічні чистки. Ця проблема ускладнюється неоднозначністю юридичних критеріїв, зокрема щодо специфічного наміру (*dolus specialis*), який є визначальним елементом геноциду, а також схожістю проявів цих злочинів у реальних конфліктах. Відсутність чіткого розмежування може призводити до помилок у кваліфікації злочинів, що впливає на ефективність правосуддя, відповідальність винних та захист прав жертв. У статті досліджується проблема визначення унікальних ознак геноциду, аналізуються його відмінності від суміжних міжнародних злочинів та пропонується підхід до вдосконалення правової кваліфікації таких діянь.

Мета дослідження – комплексний аналіз міжнародно-правових інструментів, спрямованих на відмежування геноциду від суміжних міжнародних злочинів, з особливим акцентом на визначення специфічного наміру (*dolus specialis*) та інших юридичних критеріїв.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика відмежування геноциду від суміжних міжнародних злочинів, таких як злочини проти людяності, воєнні злочини та етнічні чистки, є предметом уваги численних наукових досліджень у сфері міжнародного кримінального права. Значний внесок у розробку цієї теми зробили як українські, так і зарубіжні вчені, зокрема Ю.М. Капіца, О.В. Задорожній, І.І. Коваленко, а також В.А. Шабас, Л. Кресс, П. Акгаван, які аналізували юридичні аспекти геноциду в контексті практики міжнародних трибуналів. Водночас, комплексний аналіз критеріїв відмежування геноциду від інших міжнародних злочинів, зокрема в контексті сучасних збройних конфліктів, залишається недостатньо розробленим, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне кримінальне право, становить собою доволі молоду галузь міжнародного публічного права, та по сьогодні дана галузь переживає багато трансформацій, серед яких є як успішні так і ті, що потребують врегулювання та доробок.

XX століття стало часом, ефективного розвитку міжнародного кримінального права як галузі міжнародного права, закріпившись багатою прецедентною практикою притягнення до відповідальності під час розгляду Нюрнберзького трибуналу, Токійського трибуналу, Югославського трибуналу, Міжнародного трибуналу по Руанді та ін.

Дані міжнародні судові процеси, поклали багатий досвід розгляду подібних справ, надавши цілий пласт принципів, алгоритмів, та методів розслідування кримінальних справ, в результаті чого, у світі на постійній основі веде свою діяльність Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), матеріальною основою якого є прийнятий у 1998 році Римський Статут, повноцінним підписантом якого з 2024 року стала й Україна.

Міжнародним злочином у новому значенні, що раніше не використовувалось у практиці правосуддя, ще у другій половині XX століття з'явилась категорія, що пов'язана з міжнародною юстицією. Нюрнберзькими і токійськими прецедентам міжнародне право реалізувало свою власну конструкцію міжнародного злочину, знайшовши здатність криміналізувати діяння, щ не є злочином з національного права. Після другої світової війни у міжнародному праві склалося поняття міжнародного злочину як кримінального злочину окремими осіб, що вчинили зазіхання на мир між народами, на вол народів і на основні права людини.

Тому, перш за все варто виокремити та визначити поняття міжнародного злочину. Так, Н.А. Зелінська зазначає, що термін «міжнародний злочин» – збірне позначення певних украй серйозних порушень міжнародного права: геноциду, військових злочинів, злочинів проти людяності, тортур та насильницьких зникнень. Інші тяжкі злочини, такі як піратство та викрадення повітряних суден, не вважаються міжнародними злочинами, незважаючи на наявність у них міжнародного компонента [1, с. 277].

О.Т. Волощук визначає міжнародний злочин – як протиправне діяння підвищеної суспільної та міжнародної небезпечності, спрямоване проти основ міжнародного права і порядку (миру, безпеки, фундаментальних прав людини) і, як правило, вчинене з політичним або державним мотивом навмисно; таке діяння підлягає переслідуванню як у рамках національної кримінальної юрисдикції (за наявності відповідних норм), так і в межах міжнародної кримінальної юстиції; у разі визнання – поряд з персональною тягне також політичну та матеріальну відповідальність держави згідно норм загального міжнародного права [2, с. 391].

Ще однією відмінною рисою, яка допоможе відокремити міжнародну злочинність від інших деліктів є те, що окремі особи можуть бути покарані, навіть якщо в їхньому внутрішньому законодавстві та юрисдикції чи будь-якій іншій національній правовій системи, яка претендує на здійснення юрисдикції, не існує відповідної карності.

У своїй діяльності МКС, як один з головних та провідних джерел практики міжнародно-кримінальної галузі міжнародного права виокремлює наступне: за Римським Статутом МКС юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів [3]:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії.

Для виокремлення злочину геноциду від інших суміжних міжнародних злочинів варто проаналізувати їх структуру, природу та поняття.

Вперше визначення злочинів проти людяності як категорії злочинів проти міжнародного права містилося в статті 6 (в) Статуту Нюрнберзького трибуналу: «злочини проти людяності, а саме: вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені стосовно цивільного населення до чи під час війни, або переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів із метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де їх було вчинено, чи ні» [4]. Криміналізацію злочинів проти людяності здійснено стосовно злодіянь Німеччини під час Другої світової війни. Вона мала заповнити прогалину в тогочасному міжнародному праві щодо злочинних дій, скоєних унаслідок агресивної війни або у зв'язку з нею.

У ч. 1 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з передбачених у зазначеній статті діянь, за умови, що вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо. Такими діяннями є: а) вбивство; б) винищення; в) поневолення; г) депортація або насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; ф) катування; г) зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазна-

ченими в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; і) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські діяння аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [3].

Воєнні злочини та злочини проти людяності характеризуються різними елементами, а норми, що їх забороняють, спрямовані на захист різних інтересів та цінностей. Багато видатних вчених вже детально описали як різні елементи, що характеризують ці категорії злочинів, так і різноманітні цінності та інтереси, що захищаються нормами, що їх забороняють. Проте важливо нагадати про них, зосереджуючись головним чином на тих аспектах, які, здається, доводять, що злочини проти людяності відрізняються від воєнних злочинів не лише за своїм характером, а й за тяжкістю.

Щодо воєнних злочинів варто звернути увагу на вимогу зв'язку між поведінкою (діянням) та збройним конфліктом, яку також називають встановленням «зв'язку», що є спеціальним елементом усіх воєнних злочинів. Спеціальні елементи воєнних злочинів завжди повинні бути встановлені для того, щоб діяння кваліфікувалося як воєнний злочин.

Вимога «зв'язку» означає, що поведінка обвинуваченого повинна відбуватися в контексті та бути пов'язаною зі збройним конфліктом (міжнародний збройний конфлікт або неміжнародним збройним конфліктом, вимога застосовується до обох).

Ця вимога випливає з того факту, що не вся злочинна поведінка, яка відбувається під час конфлікту, зумовлена/в процесі розвитку збройного конфлікту. Звичайні злочини продовжують скоюватися і повинні кваліфікуватися як такі згідно з національним законодавством. Наприклад, «якщо некомбатант використовує знижену ефективність поліції в умовах безладу, спричиненого збройним конфліктом, щоб убити сусіда, якого він ненавидів роками, це не буде, без додаткового, вважатися воєнним злочином» [5, пара 570].

Однак встановлення зв'язку не вимагає, щоб злочинна поведінка мала місце в рамках військових дій: вона може бути тимчасово або географічно віддалена від реальних бойових дій. Аналогічним чином, збройний конфлікт не обов'язково повинен бути причиною скоєння злочину, але має бути «достатній зв'язок з військовими діями, а саме, щоб конфлікт відіграв істотну роль у здатності злочинця вчинити злочин, рішенні вчинити його або щодо мети його скоєння» [6, р. 310]. Чинники, які можуть допомогти у проведенні цієї оцінки

- злочинець є комбатантом;
- жертва не є комбатантом або є членом протидіючої сторони; і можна сказати, що злочин був кінцевою метою військової кампанії;
- той факт, що злочин скоєно у рамках або в контексті виконання особою своїх офіційних обов'язків.

На момент прийняття Статуту у 1998 році злочин агресії став одним із чотирьох злочинів у юрисдикції МКС. Однак, на відміну від геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, злочин агресії не набрав чинності з моменту набрання чинності Статутом у липні 2002 року. На той час злочин агресії та умови, за яких Суд міг здійснювати юрисдикцію щодо нього, залишилися невизначеними. Це було обумовлено відсутністю згоди щодо визначення злочину: до 1998 року єдине авторитетне і детальне визначення «акту агресії» містилося у Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН. Це визначення, однак, стосувалося акту агресії, вчиненого державою, і не мало на меті встановлення чи визначення індивідуальної кримінальної відповідальності. Відповідно, делегати на Римській конференції були покликані досягти згоди щодо визначення для Статуту МКС, що виявилось досить складним. Хоча деякі делегації хотіли, щоб злочин охоплював лише «агресивні війни», інші стверджували, що, відповідно до Резолюції 3314 (XXIX), необхідно включити більш широке поняття «актів агресії» [7, р. 21-22].

Згідно зі статтею 8 bis поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, злочин агресії визначається як дії особи, яка має можливість реально впливати на політичні чи військові рішення держави або керувати ними, спрямовані на планування, підготовку, початок або здійснення акту агресії. Такий акт за своїм характером, масштабом і тяжкістю становить серйозне порушення Статуту ООН.

Термін «акт агресії» охоплює використання державою збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або в спосіб, що суперечить Статуту ООН. Відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, до актів агресії належать такі дії, незалежно від оголошення війни [8]:

Вторгнення чи напад збройних сил однієї держави на територію іншої, включаючи тимчасову військову окупацію або анексію території чи її частини із застосуванням сили.

Бомбардування території іншої держави її збройними силами або використання будь-якої іншої зброї проти такої території.

Блокада портів або узбережжя іншої держави за допомогою збройних сил.

Напад збройних сил однієї держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або флоти іншої держави.

Використання збройних сил, розміщених на території іншої держави за угодою, в порушення умов цієї угоди або їхнє перебування після закінчення дії угоди.

Надання державою своєї території іншій державі для здійснення акту агресії проти третьої держави.

Відправлення державою або від її імені озброєних груп, банд, іррегулярних сил чи найманців для здійснення збройних дій проти іншої держави, якщо ці дії за своїм характером і масштабом еквівалентні вищезазначеним актам або передбачають значну участь держави.

Злочин геноциду належить до класу злочинів проти людяності, але тепер його також можна розглядати як окремих злочин – який сам по собі становить категорію – через конкретний намір (*dolus specialis*), якого він вимагає.

Термін «геноцид», походить від скомбінованої грецької «*Genos*» (γένος) – «народ» і латинське «*cidere*» – «вбивати»

Р. Лемкін визначає геноцид у такий спосіб: «Взагалі кажучи, геноцид не означає негайне знищення нації, крім випадків, коли здійснюються масові вбивства всіх членів нації. Термін скоріше означає скоординований план дій, спрямованих на знищення суттєвих основ життя національних груп з метою їхнього знищення. Метою геноцидального плану є розпад політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, а також знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та навіть життя осіб, що належать до таких груп» [9].

Фактичний або матеріальний елемент (*actus reus*) однаковий – тобто вбивство однієї або кількох осіб – але як контекстуальний елемент, так і психічний елемент (*mens rea*) різні. Якщо акт вбивства визначається як військовий злочин, необхідно довести, що він був скоєний у контексті збройного конфлікту, тоді як він мав бути скоєний у контексті широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення – здійсненого як у військовий, так і в мирний час – щоб кваліфікуватися як злочин проти людяності. Що стосується психічного елементу вбивства як воєнного злочину, то він полягає в намірі вбити одну або кількох осіб, тоді як психічний елемент вбивства як злочину проти людяності включає не лише намір спричинити чиюсь смерть, але й усвідомлення того, що людина є частиною широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення. Вбивство також може кваліфікуватися як геноцид. Тут психічний елемент ще більш конкретний: воля до вбивства передбачає намір знищити повністю або частково групу на дискримінаційних підставах [10, р. 333].

Конвенція про геноцид встановлює у статті I, що злочин геноциду може мати місце у контексті збройного конфлікту, міжнародного чи неміжнародного, а також у контексті мирної ситуації [11]. Останнє зустрічається рідше, але все ж таки можливо. Ця ж стаття встановлює обов'язок Договірних Сторін запобігати та карати за злочин геноциду.

Популярне розуміння того, що становить геноцид, має тенденцію бути ширшим, ніж зміст норми міжнародного права. Стаття II Конвенції про геноцид містить вузьке визначення злочину геноциду, що включає два основні елементи [11]:

Ментальний елемент: «намір знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку»;

Фізичний елемент, що включає наступні п'ять дій, перерахованих вичерпно:

- (а) вбивство членів такої групи;
- (б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- (в) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення;
- (г) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;
- (д) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи.

Важливо відмітити, що у ст. 1 Конвенції передбачено, що злочин геноциду може вчинятися як у мирний час, так і під час збройного конфлікту, проте в обох випадках він буде вважатися злочином

за міжнародним правом, який держави зобов'язуються попереджати та карати, підписуючи цю Конвенцію. Ця норма є особливо важливою у тому контексті, що злочин геноциду може вчинятися не лише під час збройного конфлікту, а також мати своє коріння (початок) ще за мирного часу, що згодом переростає у збройний конфлікт. Це перша з відмінностей між злочином геноциду та воєнними злочинами, які будуть проаналізовані далі. Проте одразу можна вказати на те, що у випадку воєнних злочинів можна говорити лише про діяння, скоєні під час збройного конфлікту на порушення норм міжнародного гуманітарного права, тоді як злочин геноциду необхідно розглядати в історичній перспективі для встановлення мотиву, наміру, систематичності, тривалості у часі тощо.

Визначення злочину геноциду аналогічне значення містять Статут Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (стаття 4), Статут Міжнародного трибуналу щодо Руанди (стаття 2) та Римський Статут МКС (стаття 6).

Намір – найскладніший елемент визначення, щоб скласти геноцид, має бути доведено намір (*dolus specialis*) із боку злочинців фізично знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу недостатньо, як і наміри просто розсіяти групу. робить злочин геноциду таким унікальним. державного чи організаційного плану чи політики, навіть якщо визначення геноциду у міжнародному праві не включає цей елемент.

Важливо відзначити, що жертви геноциду вибираються навмисно, а не випадково, через їхню реальну або передбачувану приналежність до однієї з чотирьох груп, що захищаються Конвенцією (що виключає, наприклад, політичні групи). Це означає, що метою знищення має бути група як така, а не її члени як окремі особи. межах географічно обмеженої області) і «суттєва».

В підсумку можна зазначити, що злочин геноциду є одним з найтяжких міжнародних злочинів. Важливо розрізняти злочин геноциду з криміналістичної точки зору, оскільки не кожна дія чи бездіяльність може підпадати під такі суспільно-небезпечні діяння.

Прикладами реального притягнення до відповідальності осіб за геноцид є рішення Нюрнберзького військового трибуналу щодо осіб, причетних до злочинів та масових вбивств під час Другої світової війни, Міжнародних трибуналів по Югославії й Руанді. Звинувачення у вчиненні злочину геноциду стало доволі поширеним у міжнародних та національних судових трибуналах впродовж останньої половини сторіччя. Тим не менш, важливо розрізняти з криміналістичної точки зору від інших міжнародних злочинів таких як: злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії.

Судові інстанції встановлювали факти вчинення геноциду, винних осіб, обвинувачено та засуджено вчинення актів геноциду. Визнання на міжнародному рівні факту того, що Голодомор 1932-1933 років був геноцидом має позитивне значення як для України, так і для майбутнього розвитку міжнародного гуманітарного права.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що відмежування геноциду від суміжних міжнародних злочинів, таких як злочини проти людяності, воєнні злочини та етнічні чистки, є складним завданням, яке вимагає чіткого розуміння юридичних критеріїв, зокрема специфічного наміру (*dolus specialis*), що є визначальною ознакою геноциду. Аналіз міжнародно-правових інструментів, практики міжнародних трибуналів та доктринальних підходів показав, що основними відмінностями геноциду є його спрямованість на знищення певної групи за національною, етнічною, расовою чи релігійною ознакою, на відміну від ширшого охоплення суміжних злочинів. Водночас, у практиці кваліфікації злочинів зберігаються виклики, пов'язані з неоднозначністю доказової бази та схожістю проявів злочинів у збройних конфліктах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зелінська Н.А. Поняття «міжнародний злочин» в історико-правовому ракурсі. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць*. 2007. Вип. 32. С. 271–278.
2. Волощук О.Т. Міжнародні та транснаціональні злочини: концептуально-правові парадигми та виклики протидії й превенції (на прикладі злочину агресії та тероризму). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 90. С. 387–393.
3. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.10.2025).
4. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140950___140950 (дата звернення: 10.10.2025).

5. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda v. The Prosecutor: Case No. ICTR-96-3. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/841/Rutaganda/> (дата звернення: 10.10.2025).
6. Schabas W.A. *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*. Oxford University Press, 2010. 1019 p.
7. Handbook ratification and implementation of the Kampala amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the ICC, 2012. 52 p. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/lisd/0029461/f_0029461_23911.pdf (дата звернення: 10.10.2025).
8. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії від 11.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text (дата звернення: 10.10.2025).
9. Lemkin R. Genocide as a Crime under International Law. *American Journal of International Law*. 1947. Vol. 41 (1). P. 145–151.
10. Frulli M. Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes? *European Journal of International Law*. 2001. № 12 (2). P. 329–350.
11. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 10.10.2025).